

STAT OCH KYRKA

Av docent RUBEN JOSEFSON

SÅ LÄNGE kristendomen har existerat i vårt land, har kyrkan varit förenad med staten. Naturligtvis har under århundradenas lopp den inbördes relationen mellan stat och kyrka förändrats och bestämts av utvecklingen inom samhället och i kyrkan. Överblickar man denna komplicerade del av den svenska historien, finner man att tider av relativ harmoni har avlösts av tider med en mycket markerad spänning. Kyrkan är äldre än varje existerande europeisk statsbildning, och man kan utan överdrift påstå, att den har haft stort inflytande vid uppbyggandet av den svenska staten. I tidig medeltid framträdde kyrkan i Sverige som landskaps- eller provinskyrka. Kyrkans ärenden sköttes på samma sätt som andra offentliga angelägenheter. Senare under medeltiden blev kyrkans självständighet och egenart i förhållande till statsmakten visserligen mera markerad, bl. a. genom att det slutliga avgörandet i väsentliga kyrkliga frågor fälldes i Rom, men den nära förbindelsen mellan kyrka och statsmakt bestod likväl. Den blev ytterligare markerad under reformationstiden, då en ut-

veckling inleddes, som förde till ett tillstånd, då kyrka och stat uppfattades som en organisk enhet. Kristendomen i dess evangelisk-lutherska form blev statsreligion. Kyrkliga organ betroddes med allmänt samhällliga uppgifter. Skolväsendet har vuxit fram i kyrkans hägn. Kyrkobokföringen är vår första folkbokföring. Domkapitlen handlade äktenskapsmål. Samtidigt hade statsmakten en omfattande kontroll över kyrkans verksamhet, naturligtvis särskilt utvecklad under det kungliga enväldets tid.

För ett modernt tänkande, som söker att principiellt och praktiskt draga gränsen mellan kyrka och stat, kan denna förbindelse te sig svårförklarlig och väsensfrämmande för såväl kyrka som stat. För den dåtida uppfattningen framstod emellertid kyrka och stat primärt inte som två olika organisationer, som hade ingått en på visst sätt beskaffad förbindelse med varandra, utan som två skilda funktioner eller verksamheter, genom vilka Guds andliga och världsliga regemente utövades. Överheten med sitt svärd ansågs vara Guds tjänare med uppgift att värna rätten och

skydda mänsklig samlevnad, varigenom den bidrog till kampen mot det onda. Kyrkan utförde även ett gudomligt verk, då den förkunnade frälsningens evangelium. För denna principiella grundsyn ter sig alliansen mellan kyrka och stat ingalunda ohelig utan självklar, om de politiska förutsättningarna för en sådan allians över huvud taget föreligger. Trots förbindelsen på det rättsliga, organisatoriska och ekonomiska planet förutsatte emellertid distinktionen mellan andligt och världsligt regemente dock en bestämd åtskillnad mellan verksamheterna. Därför hävdades principiellt kyrkans frihet gentemot staten i frågor som rörde lära, förkunelse, sakramentsförvaltning och självvård, även om principen ofta endast mycket bristfälligt kunde genomföras i praktiken. Genom att biskopsämbetet och domkapitelsinstitutionen bevarades i den svenska kyrkan gavs dock en yttre organisatorisk garanti för denna självständighet. Likaledes har under långa tider prästeståndet i riksdagen fungerat, inte blott som en borgerlig representation, utan även som ett betydelsefullt kyrkligt organ med möjlighet att bevaka den kyrkliga självständigheten på de områden, där denna ansågs nödvändig.

Under denna tid, då förbindelsen mellan kyrka och stat bäst karakteriseras som organisk enhet, grundlades emellertid inom den statliga förvaltningsapparaten en tradition, som har vållat mycken

förvirring i diskussionen om förhållandet mellan stat och kyrka och som gynnat tillkomsten av författningar och förvaltningsåtgärder, vilka allvarligt har inkräktat på den kyrkliga friheten och självständigheten. Enligt denna tradition framstår kyrkan som statens organ för folkets religiösa omvårdnad. Detta konsekventa statskyrkotänkande förstärktes under förra århundradet genom inflytande från Chr. J. Boströms filosofiska åskådning. Denna i den svenska ämbetsmannavärlden mycket inflytelserika filosof hävdade, att kyrkan ingenting annat är än staten själv, sedd från en viss synpunkt, staten »såsom förnuftigt eller religiöst väsende». Detta statskyrkotänkande har även i mycket sen tid haft politiskt inflytelserika förespråkare (Artur Engberg) och synes ännu icke sällan vara utgångspunkten för åtgärder och förslag från de kamerala organen. Man behöver blott hänvisa till hur kammarkollegiet i sitt yttrande över dissenterlagkommitténs betänkande vände sig mot rätten till utträde ur svenska kyrkan under hänvisning till att församling och kommun vore identiska och att ett utträde principiellt vore omöjligt ur ett statligt förvaltningsområde.

Det skall i detta sammanhang från början framhållas, att denna statskyrkliga uppfattning såväl av principiella som av historiska skäl måste anses ohållbar och därför bör avvisas från diskussionen om stat och kyrka, som är tillräckligt kom-

plicerad redan utan denna verklig-hetsfrämmande föreställning. Kyrkan har inte upprättats av staten. Den existerar oberoende av staten som realitet, vilken har erkänts av staten som en integrerande del i samhällsorganisationen. Det ske-ende, genom vilket kyrkan på detta sätt förenas med staten, innebär icke att kyrkan underordnas statsmakten som yttersta auktoritet och livskälla. Kyrkan har uppgifter, som går långt utanför gränserna för det område, inom vilket statens uppgifter faller. Det statsinflytande på kyrkoärenden, som den evangelisk-lutherska kyrkoupfattningen räknar med som normalt i en stat, där evangelisk-kristen tro är förhärskande, innebär ej att staten är överordnad kyrkan och antyder ej heller att målet för utvecklingen av förhållandet mellan kyrka och stat skulle vara, att kyrkan uppgår i staten och upphör som självständig organisation, vilket understundom har gjorts gällande. Statens uppgift är inte att förkunna evangelium. Däremot kan den i ett visst läge ge de organ, som gör detta, rättsligt erkännande och skydd och ekonomiskt stöd.

Frågan om förhållandet mellan stat och kyrka blev ett aktuellt problem i vårt land först under förra århundradet. Det dittills okända begreppet statskyrka började då användas, av några som ett hedersnamn, av många som ett smådesnamn. Inom vissa pietistiska kretsar under 1700-talet hade visser-

ligen kritik riktats mot kyrkans pakt med världsmakten, men det är den framväxande frikyrkligheten i samband med 1800-talets stora folkväckelser, som gör frågan påträngande. Den frikyrkliga uppfattningen erbjuder många varianter. Här är blott möjligt att antyda några allmänna karakteristiska drag i frikyrkorörelsen, som är ägnade att belysa det nuvarande diskussionsläget. Avgörande är i allmänhet den vikt man lägger vid det s. k. nytestamentliga församlingsidealet. De urkristna församlingarna var troendeförsamlingar, sammanslutningar av människor med gemensam trosövertygelse eller likartade andliga upplevelser. Denna urkristna församlingsorganisation anses vara normerande, och en kyrka, som inte följer denna norm, befinner sig på avvägar. Församlingen såsom sådan är också skild från världen och kan därför principiellt inte vara förenad med statsmakten, även om naturligtvis kristna människor kan och skall påverka staten, så att ett kristligt samhällsliv möjliggöres.

Den kyrkliga uppfattningen kan inte acceptera den frikyrkliga tolkningen av den nytestamentliga kyrkotankens innebörd. Den hävdar, att den faktiska utgestaltningen av det kristna samfundet i en viss tid inte kan vara normerande för kommande tider. Bibeln är inte en lagbok och innehåller inga förbindande föreskrifter beträffande den kristna kyrkans organisation. Den process,

som ledde fram till att kristendomen erkändes som statsreligion och att kyrkan nära förenades med staten, kan inte i och för sig betraktas som ett avsteg från evangeliet. Det betydelsefulla kyrkomötet i Nicea och de efterföljande stora ekumeniska koncilierna, vilkas dogmatiska resultat har uppfattats som ett förpliktande arv även av den svenska kyrkan, är uttryck för det då rådande statskyrkosystemet. Bibeln själv samlades till en enhet och upphöjdes till kanonisk skrift av en kyrka, som organisatoriskt och rättsligt ganska mycket avviker från den kyrkotyp, vilken i allmänhet har ansetts som nytestamentlig.

Inom den svenska kyrkan har kyrkotanken med allt större klarhet utformats från den evangelisk-lutherska bekännelsens centrala trossats, läran om rättfärdiggörelsen genom tron allena. Denna lära innebär, att människan själv inte kan kvalificera sig för saligheten eller frälsningen genom goda gärningar utan är hänvisad till tron på gudomlig nåd och förlåtelse. Evangeliet om denna gudomliga kärlek vänder sig till alla människor, oberoende av deras etiska eller religiösa kvalifikationer, och kyrkan bör därför, om förhållandena det medger, i själva sin organisation uttrycka Guds nåd, som utan åtskillnad söker alla. Den kyrkliga organisationen skall synligt åskådliggöra den kristna kärlekens syftning och därför helst inte draga några gränser i folket. Det har nå-

gon gång sagts, att den svenska kyrkan som folkkyrka har geografiska gränser. Uttrycket är tillspetsat. Det framhåller emellertid den religiöst motiverade folkkyrkans idé. Det avskiljer även alla frågor om tillhörighet, då det gäller att bestämma kyrkans väsen. Enligt den evangelisk-lutherska uppfattningen bör ingen mänsklig instans falla den högste domaren i ämbetet. När numera, på grund av den utveckling som religionsfrihetslagstiftningen har medfört, i vissa sammanhang frågan om medlemskapet i svenska kyrkan måste ställas, har denna fråga primärt inte religiös innebörd.

Det är utomordentligt viktigt, att man i diskussionen om förhållandet mellan svenska kyrkan och staten tar tillbörlig hänsyn till den uppfattning av sig själv, sitt väsen och sin uppgift, som kyrkan i trohet mot den evangelisk-lutherska bekännelsen anser vara vägledande för sin verksamhet. Tanken att kyrkan är en korporation eller sammanslutning har genom de frikyrkliga idéernas makt och vissa naturrättsliga åskådningars inflytande blivit aktuell och kommit att tillämpas även på svenska kyrkan. Diskussionen skulle förenklas, om man i detta sammanhang avstode från att bruka korporationstanken och utginge från vad svenska kyrkan till sin struktur enligt sin bekännelse i verkligheten är som religiös storhet.

En folkkyrka av evangelisk-luthersk typ behöver givetvis inte

med nödvändighet vara förenad med staten. Den lutherska kristenheten kan uppvisa många skilda organisationsformer, och förhållandet till statsmakten har gestaltats på många olika sätt. Historiska och politiska förhållanden har därvid varit avgörande. Det ligger emellertid i sakens natur, att en folkkyrka är beredd att samarbeta med statsmakten. Då kyrkan träder in i en sådan förbindelse, lämnar den inte ett avskilt heligt rum för att träda in på ett profant område. Som förut har framhållits drager kyrkan inte på detta sätt gränsen mellan heligt och profant. Även staten är uttryck för en gudomlig verksamhet. Naturligtvis förbiser inte denna åskådning, att onda makter driver sitt spel i »världen», men den är medveten om att icke blott staten utan även kyrkan rymmer ett stycke av den »värld», som skall bekämpas med det kristna budskapet.

Ett argument, som ofta framföres mot en förbindelse mellan stat och kyrka, bör i detta sammanhang behandlas. Det kan sägas, att genom en sådan förbindelse, kyrkliga frågor kan komma att beredas och avgöras av personer, som själva inte genom en personlig trosövertygelse är bundna vid kyrkan, även om de formellt-juridiskt tillhör densamma. Naturligtvis innehåller detta argument vissa sanningsmoment, och naturligtvis är det ett kyrkligt önskemål, att de personer, som har avgörande inflytande i kyrkliga angelägenheter, ställer sig solidariska

i förhållande till kyrkans uppgift i folket. När uppgifter, som angår kyrkan, har anförtrotts statliga organ som regering och riksdag, har man givetvis förutsatt en sådan solidaritet. Det bör emellertid framhållas, att kyrkan i sista hand inte bygger sin verksamhet på en tro på människor eller på deras personliga övertygelser utan på Gud, som inte arbetar blott genom de kristna personligheterna. Om en rättsfråga, som berör kyrkan, överlämnas till en världslig domstol för avgörande, så är kyrkans första fråga inte om de jurister, som skall handlägga ärendet, är personligt övertygade kristna eller har förståelse för kyrkans gärning, utan om de känner gällande rätt och utför sin domargärning med oväld och sakkunskap. Arbetare till ett kyrkobygge väljes inte efter trosövertygelse utan efter yrkeskunnighet. En helt annan sak är, om de som i samhället har att besluta i kyrkliga frågor och handlägga kyrkliga ärenden har en vilja att bryta ned kyrkan och dess verksamhet eller vidtager åtgärder, som uppenbart leder till skada. När sådant missbruk av statliga maktpositioner förekommer, inträder givetvis en kris i förhållandet mellan kyrka och stat.

Det närmast föregående har endast velat framhålla, att för en evangelisk-luthersk kyrkosyn förbindelsen med staten kan religiöst motiveras. Det har också velat avvisa ett konsekvent statskyrkotänkande. Likaledes har det velat vrida

den aktuella diskussionen rätt genom att avvisa tendensen att betrakta svenska kyrkan som trossamfund i betydelsen av person-sammanslutning. Däremot har det inte velat utgöra ett försvar på alla punkter för den nuvarande förbindelsen mellan stat och kyrka i vårt land. Att en förening med staten ur kyrklig synpunkt kan te sig naturlig, innebär givetvis inte, att kyrkan kan finna det med sina intressen förenligt att i varje situation befrämja en sådan förening. Kyrkan måste fråga, hur den stat är beskaffad, med vilken den är förenad, och om den fyller sina förpliktelser på ett sådant sätt, att kyrkans gärning därigenom gagnas.

Sedan det klassiska statskyrko-systemets tid, då som förut framhållits stat och kyrka uppfattades som en organisk enhet, har viktiga förändringar skett på statslivets område. Det religionstvång, som då utövades, kan endast till en del förklaras genom en hänvisning till kristen ofördragsamhet och religiös fanatism, även om dessa de flesta livsåskådningars ständiga följeslagare naturligtvis har spelat en betydande roll och hindrat den evangeliska samvetsfrihetens princip att helt och fullt göra sig gällande. Avgörande för äldre tiders religiösa tvångslagstiftning var emellertid den dåtida uppfattningen av statens väsen och uppgifter. Inte enbart kyrkans önskemål utan även statens intressen förde fram till en ordning, som förutsatte att den

statliga tvångsmakten användes på religionens och trons områden. Statens väl fordrade enhet i religionen. När under förra århundradet vissa kyrkliga kretsar kunde försvara det religiösa tvånget, berodde det mindre på den kristna åskådning, som de företrädde, än på den lära om staten, som de hade övertagit från ett tidigare skede i vår historia.

Denna lära blev på 1800-talet hårt antastad och har i sin traditionella form förlorat all aktualitet. Den liberala statsuppfattningen sekulariserade staten. Religionen ansågs inte ligga inom statens egentliga intressesfär utan överläts till de enskilda medborgarnas fria avgörande. Samhällslivets sekularisering betraktas inte sällan uteslutande som ett led i avkristningen. Många gånger ingick också kampen för religionsfrihet och för den religionsindifferenta staten i kampen mot kristendomen. Utvecklingen i Frankrike bestämdes exempelvis av en stark antiklerikalism, som ledde fram till kyrkans skiljande från staten i början av detta sekel. Utvecklingen måste emellertid också ses som ett led i en önskvärd differentiering av samhällslivet, genom vilken för människans liv och verksamhet viktiga områden gjordes självständiga och befriades från statlig och kyrklig kontroll. Dit hör exempelvis vetenskapen.

I vårt land fastslogs samvetsfrihetens princip i grundlag år 1809. Denna princip innebar emellertid

inte allmän religionsfrihet utan närmast frihet från religiöst tvång inom svenska kyrkan. Det dröjde nära 150 år, innan rätten till fritt utträde ur svenska kyrkan var tillförsäkrad alla svenska medborgare. Denna utveckling från tvång till frihet i vårt land skall icke här följas. Det förtjänar emellertid att framhållas, att friheten inom svenska kyrkan under denna tid hade blivit så allmänt erkänd och tillämpad, att den lag om religionsfrihet, som trädde i kraft den 1 januari 1952, inte kunde upplevas som en befrielse från ett tidigare existerande religiöst tvång. Till de mest energiska förkämparna för den vidgade rätten till utträde hörde f. ö. svenska kyrkans biskopar.

Avser man med religionsfrihet inte en abstrakt princip utan frihet från religiöst tvång, kan man utan överdrift säga, att den är förverkligad i vårt land. Kyrkan påtvingar inte någon sina tjänster. Det torde inte heller kunna påstås, att samvetsfrihetens princip är mindre erkänd och respekterad inom svenska kyrkan än i de kristna samfundet i vårt land. Till bilden av det nuvarande läget hör, att den starka motsättningen mellan kyrka och frikyrka numera är betydligt reducerad. Det är ingalunda ovanligt, att människor, som tillhör den frikyrkliga rörelsen och omfattar dess ideal, dock anser svenska kyrkans förbindelse med staten i nuvarande situation vara av ett sådant värde för den kristna kulturen och mora-

len i vårt land, att de icke anser sig kunna biträda kraven på en skilsmässa mellan kyrka och stat. Flerparten av frikyrkosamfundens medlemmar har även trots möjligheten till utträde kvarstannat i svenska kyrkan och därigenom givit om inte denna så dock dess värde för den kristna odlingen sitt erkännande. En väsentlig del av kyrkans arbete faller numera även utanför det område, som är reglerat genom allmän lagstiftning. Det krav på engagemang från lekmännens sida, som frikyrkorörelsen tillgodoser, har erkänts av kyrkan genom en frivilligorganisation av sådan omfattning, att ett renodlat statskyrkotänkande inte längre är möjligt.

Man kan i ett sådant läge ändock fråga, om inte tiden är mogen för kyrkans skiljande från staten. Kyrkan har besinnat sig på sin egenart. Den fungerar i väsentliga avseenden som en fri folkkyrka, uppbyggd på personliga och ekonomiska insatser från en mycket stor grupp av dess medlemmar. Samtidigt har statsmakten alltmer sekulariserats. Vore det inte för båda parter bäst, om en hederlig skilsmässa kunde komma till stånd, varefter det gamla slagordet om en fri kyrka i en fri stat skulle vara förverkligat?

I riksdagen har också under detta sekel flera motioner väckts i syfte att få till stånd en upplösning av bandet mellan kyrkan och staten. De har givit anledning till livliga debatter men avvisats med stor majoritet. Förra årets riksdag beslöt

emellertid att begära en utredning i ärendet. Den motion, som hade givit anledning till beslutet, hade begärt en utredning angående upplösningen av det organisatoriska sambandet mellan stat och kyrka. Riksdagens beslut gick dock i en annan riktning. Den tilltänkta utredningen skall vara förutsättningslös och skall inte arbeta med skilsmässan som mål. Konstitutionsutskottet framhöll även i sitt utlåtande, som utan protester godtogs av riksdagen, att frågan skulle behandlas från den översta synpunkten, att kristendomens omistliga värden inte går förlorade för det svenska samhället. Riksdagsdebatt och beslut markerar således en anmärkningsvärt positiv inställning till kristendomen, varför man har anledning att antaga att de kritiska eller negativa stämmorna delvis av taktiska skäl inte kom till tals. Därest direktiven för en kommande utredning skrives i enlighet med konstitutionsutskottets yttrande, kommer en kunglig kommitté att få arbeta med problem av så intrikat natur som förhållandet mellan religiös tro, livs-åskådning och folkmoral. Man frågar sig hur den önskade förutsättningslösheten på detta område skall kunna vinnas. Dessutom är det påfallande att frågan om svenska kyrkans ställning och möjligheter att arbeta efter sin egenart även efter en eventuell skilsmässa inte aktualiserades i detta sammanhang. Det förefaller rimligt att en utredning om förhållandet mellan

stat och kyrka även bör omfatta denna både för kyrkan och för det svenska samhället väsentliga fråga.

Hyser man den uppfattningen, att kristendomen är satt på avskrivning i vårt folk och att samhällslivets sekularisering är en nödvändig och önskvärd process, är det rimligt, att man önskar en skilsmässa mellan kyrka och stat. Anser man däremot inte att sekulariseringen är slutgiltig och menar man, att det är angeläget att den hejdas, kan man fråga om ändå inte förbindelsen mellan stat och kyrka är av ett betydande värde för den kristna verksamheten i folket. Den religionslösa staten förefaller i närvarande läge inte vara ett ideal att eftersträva. De traditionella konkurrenssynpunkterna, som länge har fått bestämma förhållandet mellan kyrka och frikyrka, är inte så dominerande som förr. Alla kristna samfund står i en gemensam kamp och under ett gemensamt ansvar för den kristna trons och moralens framtid i vårt folk. Man kan fråga, om inte den fria och frivilliga kristna verksamheten, vare sig den bedrives i kyrkliga eller frikyrkliga former, gynnas av ett system, som dock innebär ett visst erkännande från samhällets sida av kristendomens grundvärden och som är ägnat att bevara kristen sed och tradition. Det torde vara ett gemensamt kristet intresse, att en vederhäftig kristen undervisning och fostran bjudes i de svenska skolorna samt att möjlighet till teolo-

gisk forskning gives i de övriga vetenskapernas sammanhang. All erfarenhet från utvecklingen i de länder, där kyrka och stat skilts åt, säger att på dessa områden ytterligt svårlösta problem har uppträtt.

Man kan möjligen hänvisa till förhållandena i USA, där kristendomen faktiskt fungerar som statsreligion trots att ingen kyrka där är förenad med staten. Jämförelsen säger emellertid inte mycket, då de kyrkliga förhållandena där har utvecklats från helt andra förutsättningar än i vårt eget land, där det gäller att ta ställning till en niohundraårig förbindelse mellan kyrka och statsmakt. Under den långa gemensamma historien har kyrka och stat så sammantvinnats, att det är svårt att klargöra, vad en skilsmässa i realiteten skulle innebära. En upplösning av förbundet kan endast tänkas som en långvarig, smärtsam process, som sannolikt inte skulle gagna kristendomens ställning i vårt folk.

Det framhålles ofta att en kyrka, som genom en skilsmässa förlorar sin privilegierade ställning, dock genom sin frihet och obundenhet gör sådana vinster, att förlusten mer än väl uppväges. Skilsmässan skulle medföra en ny intensitet i det kyrkliga arbetet, då detta helt uppbäres av frivilliga krafter. Resonemanget är riktigt såtillvida, som föreningen med staten pålägger kyrkan vissa band, vilka hämmar rörelsefriheten och understundom gör önskvärda insatser omöjliga. Som förut fram-

hållits bör man emellertid beakta det mycket omfattande frivilliga arbete, som bedrivs inom kyrkan och som allttjämt är under utbyggnad. Mission och diakoni, ungdoms- och bildningsarbete, folkhögskolor och stiftsgårdar ingår numera i det kyrkliga arbetet som normala företelser. Förbindelsen med staten har icke utgjort ett hinder för dessa nya verksamhetsformer, genom vilka några av kyrkans väsentligaste insatser i samhällslivet sker.

Enligt den nuvarande ordningen för förbindelsen mellan stat och kyrka åvilar en betydande del av folkbokföringen det svenska prästerskapet. Denna uppgift har också ansetts vara av ett visst värde för det rent kyrkliga arbetet, då den har möjliggjort en naturlig kontakt mellan präst och församlingsbor. Naturligtvis kan, särskilt då församlingarna tillåtes bli oformligt stora, arbetet med folkbokföringen så engagera den prästerliga arbetskraften, att väsentliga kyrkliga uppgifter blir försummade eller eftersatta. Detta problem kan lösas utan en skilsmässa mellan stat och kyrka, enklast genom att pastors-expeditionerna förses med ett tillräckligt antal skrivbiträden. Självklart är att frågan om förhållandet mellan stat och kyrka inte är beroende av hur folkbokföringen är ordnad. Den kan givetvis överlätas på andra organ utan att därför kyrkans förhållande till staten behöver rubbas. Även en från staten fri, folkomspännande kyrka skulle f. ö.

nödgas uppehålla en mycket omfattande folkbokföring.

Det säges ibland att, om en skilsmässa är nödvändig eller önskvärd, tiden nu skulle vara inne, då en uppgörelse skulle kunna komma till stånd på för kyrkan gynnsamma villkor. Det är ovisst, om en sådan bedömning av läget är riktig. Man kan fråga, om inte kyrkans egenhet är av sådan storleksordning, att de politiska makthavarna i nuvarande läge ha ett betydande intresse att ha denna under kontroll. Bortsett härifrån torde dylika taktiska beräkningar vara ganska främmande för den kyrkliga verksamheten. De för kyrkan avgörande synpunkterna på förhållandet till staten är sådana, att kyrkopolitisk taktik endast äger ett underordnat intresse.

Det kan givetvis inte förnekas, att förbindelsen med staten innebär, att kyrkan i förhållande till andra samfund intager en ur vissa synpunkter privilegierad ställning. Denna torde dock kunna motiveras därmed, att kyrkan omfattar folkets flertal, som också gärna mottager hennes tjänster. De fria samfunden har därtill intagit en principståndpunkt, som inte medgiver statligt beroende. Skulle den rätt till fritt utträde ur svenska kyrkan, som den från 1952 gällande religionsfrihetslagen medgiver, småningom leda till att kyrkan endast kommer att omfatta en minoritet i folket, bör naturligtvis frågan om kyrkans förhållande till staten bli

föremål för ingående prövning. Ännu kan inga tecken skönjas till att den nya religionsfrihetslagen har inlett en sådan utveckling.

Vad som ur en synpunkt kan te sig som ett privilegium, framträder ur andra synpunkter som ett offer, som kyrkan gör för att kunna tjäna hela folket med evangeliet. Kyrkan har eller bör inte ha någon yttre maktposition att försvara. Frestelsen att bli en med staten konkurrerande maktfaktor i samhällslivet synes inte vara mindre för en av staten oberoende kyrka. Om man gör tankeexperimentet, att svenska kyrkan med bevarad egendom och eventuellt med statligt stöd för underhåll av de kyrkobyggnader, som har karaktären av kulturminnesmärken, och för den teologiska forskningen lösgöres från staten, skulle denna tänkta fria folkkyrka inte stå utanför den statliga intressesfären eller undslippa statlig kontroll. Det skulle inte vara lättare för en sådan fri nationalkyrka att uppföra kyrkobyggnader i städernas ytterområden än för en med staten förbunden kyrka. Utvecklingen inom statslivet går f. n. i en sådan riktning, att skillnaden mellan en med staten förbunden kyrka och en fri kyrka inte föreligger på samma sätt som förr, framför allt inte om kyrkan omspänner större delen av folket och representerar en betydande ekonomisk maktfaktor.

Det är här allvaret i den nutida problematiken framför allt möter.

Den moderna staten ingriper kontrollerande och reglerande på livets skilda områden. Det är självfallet, att även kyrkan har tvingats in under denna allmänna statliga maktkoncentration. När man inom kyrkan upplever den moderna staten som en tryckande och hindrande makt, är det i stor utsträckning fråga om samma upplevelse, som kan göras inom andra samhällsområden. Den moderna staten framträder som välfärdsstat. Det behöver inte tolkas som uttryck för fiendskap, när man inom den statliga förvaltningen numera synes anse det som nästan självklart, att kyrkans yttre angelägenheter helt skola handhas av allmänna organ. Även representanter för det parti, som har upptagit kyrkans skiljande från staten som en politisk programpunkt, företräder ofta denna uppfattning. Denna tendens inom statslivet möter man givetvis inte genom att resa kravet på en skilsmässa, som kanske blott skulle leda till en hårdare bundenhet, utan genom att energiskt uppställa en gräns för statsmaktens kontrollerande och reglerande verksamhet.

Statens grepp om kyrkan har otvivelaktigt hårdnat. Denna utveckling, som ledes och biträdades av människor, vilka ofta inte avser något annat än kyrkans bästa, är icke utan sina allvarliga risker. Det är exempelvis utomordentligt betydelsefullt, att den kyrkliga organisationen anpassas efter de faktiska befolkningsförhållandena, att

systemet med oformliga mammutförsamlingar i storstäderna upphör samt att tätorter med snabb befolkningstillväxt förses med tillräckligt antal prästerliga tjänster. När kyrkan nu har vaknat till insikt om nödvändigheten att anpassa sig efter det nuvarande samhället och befolkningsstrukturen, visar det sig, att den statsmakt, som har påtagit sig förpliktelsen att uppträda till kyrkans vård, skydd och försvar, förhåller sig anmärkningsvärt ointresserad, i vissa fall direkt negativ, då det gäller att tillgodose för kyrkans arbete väsentliga intressen. Kyrkans frihet att förkunna evangeliet och göra sin insats i folklivet blir i själva verket kraftigt beskur, när statsmakten gör motstånd mot en välmotiverad utveckling av organisationen och därmed indirekt lämnar sitt stöd åt en fortskridande sekularisering. I nuvarande läge utsettes av denna anledning bandet mellan stat och kyrka för stora påfrestningar. Det är förståeligt, att statsmakten måste väga kyrkliga önskemål mot andra legitima samhällsintressen. Betydelsefulla kyrkliga frågor riskerar därvid emellertid att bli bedömda från allmänna synpunkter utan hänsynstagande till kyrkans särskilda uppgift. Prästens insats kan bli bedömd enbart från dess värde för en ytligt fattad samhällsnytta utan förståelse för dess centralt religiösa innebörd. Inom den borgerliga politiken har man speciellt på det ekonomiska området uppmärksammat och be-

kämpat tendensen till statlig makt-koncentration. Det kanske inte alltid har framstått lika klart, att denna utveckling också innebär ett allvarligt kyrkopolitiskt problem och att denna kamp, kampen om kyrkan, utspelas på ett betydelsefullt frontavsnitt i den pågående uppgörelsen mellan skilda samhällsuppfattningar. Uppgiften är inte att till varje pris försvara den rådande förbindelsen mellan kyrka och stat. Ingen vet, hur framtiden kommer att te sig och i vilka former kristendomen då kommer att framträda. Men i nuvarande läge med ökade statliga anspråk på makt över kyrkan synes ett naturligt mål för konservativ politik vara att arbeta för större kyrklig självständighet inom ramen för den nuvarande förbindelsen mellan kyrka och stat.

I detta sammanhang skall och bör inte ett mera detaljerat kyrkopolitiskt program utformas. Avsikten har endast varit att ganska allmänt ange en framkomlig väg som ett alternativ till kravet på kyrkans skiljande från staten. En fråga är dock av sådan betydelse, att den förtjänar att särskilt omnämnas. Den berör kyrkomötets ställning och kompetens. Kyrkans relativa självständighet i förhållande till staten är ju uttryckligen markerad redan genom existensen av ett kyrkomöte, som enligt kyrkomötesförordningen omfattar svenska kyrkans valda ombud. Kyrkomötet har tillerkänts kompetensen att med-

verka vid tillkomsten av kyrkolag på så sätt, att dess samtycke erfordras, då det gäller att stifta, förändra eller upphäva kyrkolag. Det har rått en viss diskussion om vad begreppet kyrkolag i regeringsformen åsyftar. Fram till år 1936 har emellertid begreppet ansetts omfatta även den kyrkligt-ekonomiska lagstiftningen. Då ändrades praxis, och därefter har i regel kyrkomötets medverkan vid den kyrkligt-ekonomiska lagstiftningen ej begärts på annat sätt än att dess yttrande har inhämtats. Kyrkomötet har alltså i dessa frågor behandlats som en remissinstans, och de avgörande besluten har fattats av Konung och riksdag.

Här är icke platsen att diskutera, om denna senare praxis har konstitutionellt stöd eller inte. Kyrkomötet har vid upprepade tillfällen framhållit, att dess kompetens i dessa frågor är sådan, att dess samtycke borde ha inhämtats. Huru därmed än må förhålla sig, synes det vara ett rimligt kyrkligt önskemål, att kyrkomötet på ett avgörande sätt får deltaga i beslut, som rör den kyrkliga ekonomien. Den kyrkliga egendomen är klart ändamålsbestämd. Den skall tjäna kyrkans arbete i folket. Det går inte att här draga gränsen mellan yttre och inre, ty just det yttre, dispositionen av den kyrkliga egendomen, är av väsentlig betydelse för det inre, för den religiösa och moraliska verksamhet, som egendomen skall tjäna. Kyrkomötets kompetens bör

i detta avseende erkännas och säkerställas. Någon ekonomisk maktställning, som skulle kunna äventyra samhällets intressen, skulle kyrkan förvisso inte uppnå genom en återgång till en tidigare praxis. Att kyrkomötet på detta sätt har skjutits tillbaka och inte tillåtits lämna annan medverkan än ett yttrande vid den kyrkligt-ekonomiska lagstiftningen är otvivelaktigt ett uttryck för det statskyrkotänkande, som i det föregående har visats vara främmande för den bärande traditionen i vår historia och inte svarar mot det sätt, på vilket stat och kyrka faktiskt är förenade med varandra.

Man kan därtill fråga, om inte större trygghet för kyrkan skulle vinnas, därest rollerna vid kyrkolagstiftning bleve omkastade, så att det ankomme på kyrkomötet att antaga kyrkolag och statsmakten att godtaga eller förkasta. En sådan ordning råder i Finland med resultat att många onödiga friktioner mellan kyrka och stat har kunnat undvikas. Över huvud taget uppvisar Finland en i många avseenden föredömlig lösning av det problem, som nu är aktuellt i vårt land. Kyrkan är förenad med staten men har tillerkänts en väsentlig andlig och ekonomisk självständighet. Utom till kyrkomötets ställning kan man hänvisa till det förstärkta biskopsmötet och kyrkostyrelsen, som handhaver den kyrkliga ekonomien. I vårt land har då och då förslaget om central kyrkostyrelse väckts. I

allmänhet har man emellertid mött detta förslag med en viss inte obegrädd fruktan för att en sådan centralstyrelse endast skulle bli ett organ för ökad statlig kontroll och reglering av kyrkan och hennes angelägenheter. Därest en allmän reglering av förhållandet mellan kyrka och stat skulle kunna åstadkommas, som innebure en större självständighet för kyrkan, vore emellertid en central kyrklig styrelse en tillgång.

Ett kyrkopolitiskt program som det här mycket löst skisserade kan naturligtvis inte utges vara konservativt i någon annan mening än att det för närvarande avvisar tanken på en skilsmässa mellan stat och kyrka och således inte söker åstadkomma ett radikalt brott i utvecklingen. I och för sig skulle det kunna accepteras av människor från skilda politiska läger och inte behöva göras till en politisk parti-fråga. Det skulle säkerligen kunna påräkna ett betydande stöd från den sansade kyrkliga opinionen i landet. Kanske kan man också förvänta, att kyrkans ledning och de kyrkligt aktiva krafterna ägnar denna fråga en ingående uppmärksamhet. Svårigheten för kyrkan själv att taga initiativ i dessa frågor ligger närmast däri, att konkreta förslag förutsätter ingående utredningar och att utredningsapparaten ligger i statsmaktens händer. Ett kyrkligt utredningsinstitut, tillkommet utan statsmaktens medverkan, med tillgång till expertis och eko-

nomiska medel, skulle i nuvarande läge kunna göra inte blott kyrkan utan även indirekt samhället och staten betydande tjänster.

Det är angeläget att framhålla, att kyrkliga önskemål om större självständighet och frihet även då det gäller den kyrkliga ekonomien inte är uttryck för en strävan att hävda kyrkans makt i samhället. Kyrkan kräver inte självständighet för dess egen skull utan endast därför att den därigenom i nuvarande situation synes kunna vinna större möjligheter att fylla sin uppgift. Det är svårt att se annat än att om denna tjänst utföres på ett rätt sätt, detta måste vara till gagn för samhället och att ett tillgodoseende av de framförda önskemålen därför är ett allmänt samhällligt intresse.

Att möjligheterna gives kyrkan att genom sina egna organ i större utsträckning än hittills avgöra frågor, som berör kyrkans verksamhet, innebär naturligtvis i och för sig inte att kyrkan tillföres ny andlig kraft. Förhållandet mellan kyrka och stat i vårt land beror i sista hand därpå, om kyrkan i sin gärning förmår visa sig oumbärlig. Förslag, som syftar till att ge kyrkan bättre möjligheter till kristen insats i folklivet, måste utgå från tron, att kyrkan har tillgångar, som inte beror av lagstiftnings- eller förvaltningsåtgärder, tillgångar som är nödvändiga för ett sunt samhällsliv. Är kyrkan rustad så att hon kan förmedla dessa tillgångar till människan i det moderna sam-

hället, som mitt i ökad materiell trygghet ganska ofta förnimmer inre otrygghet? Har kyrkan möjlighet att hjälpa samhället att lösa dess kanske största problem och som det moderna samhället trots en utvecklad socialvård inte har kunnat lösa, gemenskapsproblemet? Kan kyrkan ge människan i teknikens tidsålder vad denna bäst behöver, inspiration och normer? Är kyrkan och dess tjänare beredda att uppge tidsbundna former och i kristen medmänsklighet vandra nutidsmänniskans väg?

Frågor av denna typ, som här har formulerats, blir i nutiden allt vanligare. Läget inbjuder till allvarlig kyrklig självbesinning, så att ett tillfälle till insats inte går förbi. De som arbetar i svenska kyrkans tjänst är i allmänhet teoretiskt väl rustade. Kravet på en fullgod vetenskaplig utbildning av det svenska prästerskapet kan inte släppas. Den praktiska utbildningen synes emellertid i nuvarande situation inte vara tillräcklig eller tillfredsställande. Flertalet svenska barn deltagar i kyrkans konfirmationsundervisning, men prästernas pedagogiska och psykologiska utbildning är ingalunda fullgod. På denna punkt behöver den praktiska utbildningen otvivelaktigt förstärkas. Man kan även fråga, om samhällsorientering och kunskapen om människan i det moderna samhället är så djup och så omfattande, som de borde vara hos dem som skall göra tjänst i samhället åt män-

niskan där. Det finns många tecken, som tyder på att en av kyrkans väsentligaste insatser i nutiden kommer att falla på den enskilda själavårdens område. Kunskaper om kristna kultbruk är förvisso nyttiga och nödvändiga, men blott under den förutsättningen att de förenas med en ingående kännedom om människan, om de makter, som bestämmer hennes liv och värderingar, och om den nöd och de svårigheter, som hon står inför. Såväl inom teologien som i det praktiska kyrkolivet kan många löftesrika tecken skönjas till en ny förståelse för kyrkans läge och uppgift i dagens svenska samhälle och till en ny vilja att lösgöra sig från schablon och slentrian. Dessa strävanden bör stödjas och underbyggas genom en ändamålsenligt praktisk utbildning av de blivande prästerna och genom att i större utsträckning än hittills sakkunnig lekman-assistans anlitas. Dessa och andra härmed sammanhängande frågor om kyrkans ställning i det moderna samhället faller emellertid utanför

den problemkrets, som i detta kapitel närmast skulle behandlas.

Resultatet av dessa överväganden om förhållandet mellan kyrka och stat, kombinerad med den tolkning av dagens läge, som har framlagts vid den föregående behandlingen av sekulariseringens problem, skulle möjligen kunna summeras på följande sätt. Med tanke på samhällets sekularisering och statens ökade maktanspråk synes man på allvar böra räkna med möjligheten av en skilsmässa mellan stat och kyrka. Ett angeläget kyrkligt handlingsprogram är därför att inom kyrkan skapa beredskap för en sådan eventualitet. Ett kyrkopolitiskt mål, värt att stödjas även av konservativ politik, är emellertid arbetet för en ökad självständighet åt kyrkan inom ramen för den bestående förbindelsen mellan kyrka och stat. Ett sådant kyrkopolitiskt program kan visa sig i längden hållbart endast om kyrkan i ökad utsträckning blir en källa till religiös och moralisk inspiration i vårt folk.